

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

CRITERIA AND LEVELS OF READINESS FOR THE PROFESSIONAL MOBILITY OF FUTURE EMPLOYEES OF THE SOCIAL SPHERE

У статті здійснено розробку компонентів, критеріїв, показників та рівнів готовності до професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери. Розкрито суть особистісного, когнітивного, процесуально-поведінкового й аналітично-результативного компонентів готовності до професійної мобільності. Визначено такі критерії готовності до професійної мобільності, як суб'єктно-орієнтований, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний. Охарактеризовано поняття «готовність до професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери». Розроблено та описано рівні прояву готовності до професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери: базовий, достатній, оптимальний та еталонний.

Ключові слова: професійна мобільність, компоненти готовності, критерії, показники готовності, професійна підготовка майбутніх працівників соціальної сфери, майбутній працівник соціальної сфери.

В статті здійснено розробку компонентів, критеріїв, показників та рівнів готовності к професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери. Розкрито суть особистісного, когнітивного, процесуально-поведінкового й аналітично-результативного компонентів готовності к професійної мобільності. Визначено такі критерії готовності к професійної мобільності, як суб'єктно-орієнтований, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний. Охарактеризовано поняття «готовність до професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери». Розроблено та описано рівні прояву готовності к професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери: базовий, достатній, оптимальний та еталонний.

когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний. Охарактеризовано поняття «готовність до професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери». Розроблено та описано рівні прояву готовності к професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери: базовий, достатній, оптимальний та еталонний.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, компоненты готовности, критерии, показатели готовности, профессиональная подготовка будущих работников социальной сферы, будущий работник социальной сферы.

The author has developed the components, criteria, indicators and levels of readiness for future mobility in social workers. The author has revealed the essence of personal, cognitive, procedural-behavioral and analytical-productive components of readiness for professional mobility. The author defined such criteria of readiness for professional mobility as subject-oriented, cognitive, activity, reflexive-evaluation. The author described the concept of "readiness for the professional mobility in future employee of the social sphere". The author has developed and described levels of readiness for future professional social workers' mobility: basic, adequate, optimal and benchmarking.

Key words: professional mobility, readiness components, criteria, readiness indicators, professional training of future social workers, future employee of social sphere.

УДК 37.013.42

Рідкодубська Г.А.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Хмельницького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку потреба готовності до професійної мобільності є одним із базових пріоритетів соціокультурних перетворень в Україні. Професійна мобільність уможливує реалізацію особистістю власних потреб, розвиток можливостей, здібностей, а також взаємодію з соціальними мікрогрупами, інститутами, організаціями і суспільством у цілому. Варто зауважити, що громадяни, отримавши вищу освіту, будучи добре інформованими, володіючи предметними вміннями і навичками, не завжди вміють повноцінно жити в сучасному світі, самостійно орієнтуватися в життєвих ситуаціях і влаштуватися на омріяне місце роботи. Для визначення системи цілеспрямованих дій з метою удосконалення підготовки до професійної мобільності потрібно виявити стан її сформованості. Це зумовлює потребу розробки компонентів, критеріїв та рівнів, за якими можна

провести діагностику цієї інтегративної складної соціальної якості індивіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми професійної мобільності та аналіз критеріїв, показників та рівнів прояву професійної мобільності здійснювали Т. Гордеева, Н. Кожемякіна, Р. Пріма, Л. Сушенцева, Т. Фугелова, І. Хом'юк. Так, вчений І. Підласий довів, що в структурі будь-якої діяльності взаємопов'язаними є такі складники: мотиваційний, змістовий, процесуальний. Щодо діяльності працівника соціальної сфери, за визначенням І. Підласого, «структурними компонентами педагогічного професійного потенціалу є інтелектуальний, мотиваційний, комунікативний, операційний» [5, с. 256].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потреба у розробці питання структуризації поняття «професійна мобільність», виділення основних компонентів, критеріїв та рівнів їх прояву детерміновані входженням України в європейський і світовий простір, де важли-

вим напрямом професійної підготовки майбутніх фахівців визначено розвиток мобільності як стартової якості для формування громадянина нового типу, який здатний до неперервного особистісно-професійного розвитку, здатний не тільки оптимально швидко і якісно адаптуватися до нових соціально-економічних умов, але й здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність у побудові нових варіантів власної успішної життєдіяльності, виявляючи власну ініціативність та гнучкість.

Мета статті – розробити критерії, показники та рівні прояву готовності до професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. У своїх дослідженнях ми виходимо з того, що професійна мобільність майбутнього працівника соціальної сфери є складним динамічним утворенням, яке показує взаємодією суб'єктивної (якості соціального працівника, його діяльність і процеси самовдосконалення) і об'єктивної (освітньо-виховне середовище) реальності і конкретизоване в особистісному, когнітивному, процесуально-поведінковому та аналітично-результативному компонентах. Тому під час розробки критеріальних параметрів максимально враховували змістове навантаження означених складників.

Зауважимо, що сформованість професійної мобільності (готовність бути мобільним, набуття в собі ознак мобільності) передбачає не стільки вміння проявляти професійні здібності, скільки вміння мобілізувати свої сили на інше сприйняття себе в нових ситуаціях, активне прагнення знайти вихід із проблемної ситуації, забезпечити задоволення потреб, ціннісних орієнтацій і позитивної зміни особистісно-професійної позиції. Вона відрізняється від готовності до фахової діяльності: навіть достатньо підготовлений до вирішення професійних завдань фахівець соціальної сфери у певних ситуаціях може виявитися не мобільним, не налаштованим на певну діяльність.

Ми виходили з того, що змістове навантаження **особистісного компонента** професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери виражає сформованість ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності, їх мотиваційної цілеспрямованості.

Ми розділяємо думки науковців О. Галуса, Л. Зданевич про те, що адаптація – це обов'язкова умова формування професійних компетентностей майбутнього фахівця [2, 3].

Ми погоджуємось із Р. Прімою, що очевидно, що самосвідомість є динамічною системою уявлень людини про саму себе, усвідомлення нею своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей, її самооцінка, а також суб'єктивне сприйняття нею чинників впливу у процесі життєдіяльності. Без сумніву, особистість, що здатна розуміти себе, – це соціально розвинена особистість, яка в ситуації

вибору може самостійно приймати рішення і нести за нього особисту відповідальність, зберігаючи водночас позитивне ставлення до себе [6, с. 156].

Сформованість кожного з компонентів визначалася за критеріями, які їм відповідають. Під час визначення критеріїв керувалися такими вимогами: 1) критерії мають розкриватися через низку показників, завдяки яким можна дійти висновку щодо рівня вираженості цього критерію; 2) критерії повинні відбивати динаміку якості, що вимірюється в часі та просторі І. Блаугберг [1], І. Ісаєв [4].

Аналізуючи наукові праці вчених з питання визначення критеріїв, ми переконалися в тому, що дослідники підходять до тлумачення цього поняття з різних позицій. Його визначають як «рівень», «показник», «ознаку». У рамках нашого дослідження визначаємо критерій як об'єктивну сутнісну ознаку, на основі якої можна здійснити оцінювання готовності до професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери.

Виходячи з особливостей предмету та завдань нашого дослідження, для оцінювання ефективності професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери в процесі його професійної підготовки у вищому навчальному закладі ми користувались критеріями результату. Саме тому критерієм особистісного компоненту є суб'єктно-орієнтований, який виражає сформованість якостей готовності до професійної мобільності, що характеризується такими показниками, як прагнення до саморозвитку, самоактуалізації, самосвідомості; мотивація на розширення діапазону професійного розвитку; готовність до швидкої адаптації до нових умов праці.

Когнітивний компонент професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери виражає аналітичні здібності студентів щодо специфіки фахової діяльності і професійної мобільності як інтегрованої особистісно-професійної якості. Цей компонент передбачає здатність ефективно використовувати знання та уміння; вміння вирішувати складні професійні завдання; готовність брати на себе відповідальність за прийняття рішень; самостійність у прийнятті рішень (у межах своїх професійних обов'язків); ефективно визначення цілей, стратегій, форми та методів діяльності; швидкість та якість прийняття рішень (у межах посадових обов'язків). Працівник соціальної сфери має нестандартно вирішувати професійні завдання, бути готовим до формального (підвищення кваліфікації, освітнього рівня, отримання додаткової спеціальності) та неформального (самостійне підвищення професійного рівня, опанування передовими знаннями і технологіями в галузі соціальної роботи) професійного самовдосконалення. Саме тому цей компонент виражається у наявності сформованих професійних

знань, умінь та навичок щодо пошуку та обробки інформації.

Відштовхуючись від змістового наповнення когнітивного компонента, цілком правомірно вважати когнітивним критерієм його прояву сформованість пошуково-аналітичних якостей, а показниками виокремити такі: сформованість здатності до аналітико-діагностичних, організаційно-конструктивних умінь, готовності до змін; гнучкості (легкість перебудови, оперативність прийняття рішень, динамічність адаптації, здатність до цілісного прийняття соціального процесу під час взаємодії з клієнтом, водночас спроможність виокремлення найбільш суттєвого, визначального щодо динаміки змін у цьому процесі).

Процесуально-поведінковий компонент віддзеркалює вимоги реальної дії, вчинку, адекватної поведінки, вироблення професійної звички, що реалізуються в діяльності професійно мобільного працівника соціальної сфери: самореалізація, самопізнання, самовідношення, самоідентифікація, саморефлексія. Саме тому обрано пізнавально-діяльнісний критерій, який визначає сформованість професійних умінь та навичок майбутніх працівників соціальної сфери як критерій процесуально-поведінкового компонента професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери. Він виражає ступінь сформованості сукупності вмінь і навичок щодо контролю власних емоцій, практичного вирішення професійних завдань, який свідчить про бажання випробувати себе на практиці, та характеризується відповідним рівнем професійної спрямованості, готовністю застосовувати отримані знання на практиці, толерантним ставленням до людей, які оточують.

Одна з домінуючих ролей у структурі процесуально-поведінкового компонента професійної мобільності майбутніх соціальних працівників належить комунікативним здібностям особистості, оскільки комунікація складає основу навчальної діяльності студента. Вона розкривається у суб'єкт-суб'єктному характері педагогічної взаємодії. Емпатія – це якісна характеристика майбутнього працівника соціальної сфери, здатність особистості поставити себе на місце іншої людини, відчувати її емоційний стан і адекватно реагувати на нього з метою підтримки й допомоги.

Аналітично-результативний компонент визначає уміння критично оцінювати нову інформацію, власні досягнення і недоліки, прагнути до саморозвитку та підвищення рівня професійної діяльності. Отже наявний рефлексивно-оцінювальний критерій даного компонента. Проте сформованість рефлексивнооцінних умінь та навичок як здатності до рефлексії, самоаналізу, направленість до результату є визначальними критеріями аналітично-результативного компоненту.

Зауважимо, що цінність рефлексії у професійній діяльності працівника соціальної сфери ще в тому, що вона скеровує дією, залучаючи учасників інноваційного втручання – клієнтів – в такі процеси, як: цілепокладання і планування діяльності на базі результатів проведеної рефлексії; використання цих планів у своїй подальшій практиці; діагностика, моніторинг процесів, умов і наслідків цієї діяльності; оцінка діяльності крізь призму тих якостей і параметрів, які рефлексивно зібрані про цю діяльність; перепланування і подальші дії на базі виконаної оцінки [8, с. 89–90]. Отже інтегративними ознаками аналітично-результативного компонента професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери виділено: розвиненість умінь самостійно аналізувати кожен етап професійної взаємодії з клієнтом або групою клієнтів, використовувати зміст і відповідні форми й шляхи здійснення фахової діяльності; оперативність використання засвоєних знань у діяльності, пов'язаній з підготовкою до професійної мобільності; усвідомлення необхідності брати відповідальність за прийняті рішення та аналізувати їх ефективність. Дані уміння дозволять майбутнім працівникам соціальної сфери орієнтуватися у вирішенні завдань, що виникають у процесі самоосвіти, грамотно планувати й контролювати хід професійної діяльності, оцінювати її результат.

Для оцінювання прояву показників ми пропонуємо ввести поняття рівня готовності до професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери. Рівні визначалися залежно від постійності, яскравості прояву кожного показника в типових ситуаціях майбутньої професійної діяльності. Визначено чотири рівні професійної мобільності майбутнього соціального працівника (базовий; достатній; оптимальний; еталонний) та запропоновано змістові характеристики, що визначають специфіку проявів і взаємозв'язків усіх компонентів кожного з рівнів.

Висновки. Явище професійної мобільності майбутнього професіонала соціальної сфери має складну внутрішню структуру, оскільки поєднує ціннісно-змістовні утворення з функціонально-діяльнісними. Отже спробуємо визначити в цілому змістове навантаження виокремлених ступенів сформованості професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери.

Базовий рівень виражає мінімальну готовність до професійної мобільності, хоча не заперечує необхідності в професійній діяльності (маловираженість ціннісно-мотиваційного відношення до підготовки до професійної мобільності; адаптуючись до змін у непередбачуваних ситуаціях, діє інтуїтивно, не співвідносячи їх зі своїми можливостями; не завжди самостійний у виборі, прийнятті і реалізації рішень; має невисокий рівень знань з проблеми міжособистісної взаємодії; не вміє опе-

ративно приймати рішення; планування своїх дій щодо досягнення професійно значущих цілей у нього не виявляється; не усвідомлює і не проектує власний особистісно-професійний розвиток; само-рефлексія відсутня.

Достатній – відзначається нестійким бажанням готовності до професійної мобільності, недостатньою усвідомленістю життєвих перспектив та завдань професійного становлення. До того ж помітно загально-прагматичне ставлення до майбутнього фаху, його цінностей. Професійні цілі, перспективи наявні, проте вони дуже невизначені, пов'язані переважно з ситуаціями престижу та матеріального благополуччя. Спостерігається слабка пізнавальна орієнтація на вивчення предметів професійно-орієнтованого циклу, проте вона майже не вмотивована. Освіта сприймається переважно як загальна інформатизація, розвиток світогляду. Завдання професійної мобільності не взаєморегулюються з професійними перспективами. Характеристика професійно-значущих якостей достатньо неструктурована, нерозгорнута. Є ускладнення у визначенні напрямів та завдань професійної мобільності, але висловлюється віра в можливість удосконалення окремих рис.

Оптимальний рівень характеризує майбутнього працівника соціальної сфери, який глибоко усвідомлює значущість професійної мобільності, виявляє здатність до об'єктивності, самоспостереження, відкритість до змін, оцінює проблемну ситуацію, співвідносячи її зі своїми можливостями. Професійні та особистісні ідеали структуровані, коригуються між собою. Відчутна впевненість у собі як суб'єкті професійної діяльності. Життєві інтереси спрямовані на самореалізацію, досягнення успіху, результатів. Проте рівень домагань визначається відповідно до можливостей, творчих здібностей. Майбутньому фахівцю притаманні індивідуальна адаптованість до змін, здатність до цілепокладання, впевненість у професійній придатності; він усвідомлює і демонструє прагнення до професійного зростання, готовність щодо проектування власного особистісно-професійного розвитку та обґрунтованої рефлексивної оцінки (процесуально-поведінковий компонент).

Еталонний рівень. Досягнення такого ступеню сформованості показників професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери, який би надав можливість говорити про наближення до еталону професіонала, якому

властиві відкритість новому, сформованість мотивації ефективності, цільова активність у творчому пошуку взаємодії, нових шляхів розв'язання професійних завдань, самопрезентації, свобода вибору щодо прийняття і реалізації рішень; у непередбачуваних ситуаціях здатен до трансформації задумів, ціннісних орієнтацій, вольових зусиль (особистісний компонент); має глибокі знання базової специфіки професійної діяльності, змістового наповнення суб'єк-суб'єктної взаємодії; розвинуті здатність до цілепокладання, планування дій щодо досягнення професійно значущих цілей, їх всебічної аргументації, прагнення бути успішним фахівцем; усвідомлено проектує розвиток власного професійного становлення на основі саморефлексії власного «Я».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Блаугберг І.В. Становление и сущность системного подхода. И. В. Блауберг, Р. Р. Юдин. М.: Наука, 1973. 270 с
2. Галус О.М. Развитие творчої активності студентів педагогічних вузів в контексті їх професійної адаптації. Науковий вісник Чернівецького ун-ту: зб. наук. праць. Педагогіка та психологія. Чернівці: Рута. 2005. Вип. 258 С. 15–24.
3. Зданевич Л. Реалізація компетентнісного підходу як одного з інструментів професійної підготовки майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі. Педагогічний дискурс. 2015. Вип. 18. С. 90–96.
4. Исаев И.Ф. Развитие профессионально-педагогической культуры преподавателя в условиях модернизации педагогического образования. Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. Харків, 2006. Вип.29. с. 63–72
5. Підласий І.П. Діагностика та експертиза педагогічних проектів: навч. посібник. Підласий І.П. К.: Україна, 1998. 343с.
6. Пріма Р.М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Д.: ІМА-прес, 2009. 368 с.,
7. Сушенцева Л.Л. Професійна мобільність як умова професійного становлення особистості в сучасному соціокультурному просторі. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми / Зб. наук. пр. Випуск 44 / редкол. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. 414 с. С. 95–100.
8. Хуторской А.В. Педагогическая инноватика: учеб. пособие для студ. высших учебных заведений. М.: Академия, 2008. 256 с.